

MEMÒRIES
DE LA REIAL ACADÈMIA MALLORQUINA
D'ESTUDIS GENEALÒGICS,
HERÀLDICS I HISTÒRICS

Núm. 23

Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics
Història: 1ª Època (1953-1955): *Memorias de la Academia Mallorquina de Estudios Genealógicos*. ISSN 1137-6414.

2ª Època (1993-2001) *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* ISSN 1137-6406.

ISSN 1885-8600

Periodicitat : ANUAL

Editor: *Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics*.
<<http://www.ramehg.es/>>

Academia associada al Instituto de España

Director

Dr. Antonio Planas Rosselló, Universitat de les Illes Balears

Consell de Redacció

Dr. Pedro de Montaner Alonso, Arxiu Municipal de Palma

Dr. Miguel J. Deyá Bauzá, Universitat de les Illes Balears

Dr. Miguel Ángel González de San Segundo, Universidad de Zaragoza

Dr. Fernando Sánchez Marcos, Universitat de Barcelona

Dr. Esteban Sarasa Sánchez, Universidad de Zaragoza

La revista es troba inclosa en el catàleg LATINDEX (www.latindex.org)

Incorporada a DICE

Categoritzada a ANEP i CIRC

Indexada a les bases de dades ISOC i *Regesta Imperii*

Allotjada a e-Dialnet: <<http://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=12069>>

La correspondència i remisió d'originals s'haurà de dirigir a :

Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics, C/ de la Rosa, 3.
07003 Palma de Mallorca.

© dels autors pels seus articles

Reservats tots els drets. Cap part d'aquesta revista pot ésser reproduïda, emmagatzemada en un sistema d'informàtica o transmesa de qualsevol forma o per qualsevol mitjà, electrònic, mecànic, fotocòpia, gravació o altres mètodes sense previ i exprés permís de l'editor de la revista.

Dipòsit legal PM

Imprès a les Illes Balears per:

Impresrapit S.L.

C/Baró Santa Maria del Sepulcre, 7

07012 Palma de Mallorca

MEMÒRIES DE LA REIAL ACADEMIA MALLORQUINA
D'ESTUDIS GENEALÒGICS, HERÀLDICS I HISTÒRICS

ÍNDIX

Elvira González Gozalo <i>Los trazos murales espontáneos, testimonios arqueológicos de nuestra cultura. El caso de Mallorca</i>	7
M. Carme Coll Font <i>Arnau de Togores: l'empremta del guerrer</i>	23
Antoni Mut Calafell <i>Onomàstica dels participants als actes celebrats a Ciutat de Mallorca l'any 1300 amb motiu de l'actualització de les franqueses i privilegis del Regne promoguda per Jaume II</i>	39
María Barceló Crespí <i>Els Massanet: poder econòmic i prestigi social (segle XV)</i>	79
Miguel Gabriel Garí Pallicer <i>Los horneros de la Ciutat de Mallorca moderna: reproducción y movilidad social</i>	109
Albert Cassanyes Roig <i>La fundació de la Congregació de l'Esperit Sant i la seva tasca de beneficència a l'Hospital General de Mallorca (1598-1605)</i>	125
Miquel Pou Amengual <i>Consum i desmembració de pintura mitològica a l'Alta societat illenca. L'exemple d'un fris d'Acteó i Diana</i>	137
Felipe Rodríguez Morín <i>Sobre la conmoción sufrida por los reaccionarios mallorquines en 1813, a cuenta de una traducción de El Contrato Social de Rousseau</i>	163
<i>Memòria de la Reial Acadèmia d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics</i>	193

ARNAU DE TOGORES: L'EMPREMTA DEL GUERRER

M. Carme Coll Font
Arxiu del Regne de Mallorca

RESUMEN

Arnau de Togores va ser membre de la petita noblesa catalana que va participar de l'exèrcit cristià que conquerí Mallorca (1229). Una dècada després de la conquesta de Mallorca s'hi troba instal·lat. L'anàlisi del *Llibre Manual de Pere Romeu* (1239-1243) ens permet rastrejar les seves principals ocupacions, que el fan part de l'elit econòmica del moment: terratinent, corsari, creditor-mercader i noble feudal.

PARAULES CLAU: Arnau de Togores, feudalisme, Mallorca, elits econòmiques.

ABSTRACT

Arnau de Togores was a member of the small Catalan nobility who took part in the Christian army that conquered Majorca (1229). A decade after the conquest of Majorca, he was installed in the island. Analysing the *Manual Book of Pere Romeu* (1239-1243) allow us tracking his main occupations, which make him part of the economic elite of the moment: landowner, corsair, merchant-creditor and feudal noble.

KEYWORDS: Arnau Togores, feudalism, Majorca, economic elites.

Arnau de Togores, cavaller que va venir a la conquesta de Mallorca, apareix esmentat al *Llibre Manual de Pere Romeu* (1239-1243). Aquesta i altres fonts ens permeten caracteritzar la seva activitat immediatament després de la conquesta de Mallorca i ens ajuden a complementar les diferents facetes del personatge.

La font

La transcripció del *Llibre Manual de Pere Romeu, notari públic de Mallorca* (1239-1243),¹ ens ha permès conèixer molts documents que havien passat desapercebuts fins el dia d'avui, també ens permet fer una relectura i nova interpretació d'altres que ja coneixíem i, tot plegat, ens dóna una nova percepció d'aquests primers anys de la Mallorca cristiana.

¹ COLL FONT, M. C.: *El Llibre Manual de Pere Romeu, notari públic de Mallorca* (1239-1243). Palma, 2012. Tesi doctoral inèdita.

Aquest és un dels deu primers llibres notarials de la primera meitat del segle XIII de la Corona d'Aragó. El Manual està format pels esborranys o redaccions provisionals dels documents que s'han d'expedir a la notaria, per després lliurar-los en pergami a les persones interessades.² El document ens ha arribat molt desfigurat pel pas dels anys i el seu ús, sense tapes, ni cobertes, ni autoria, ni ordenat cronològicament i dispers ens tres volums diferents.³ La transcripció i la lectura íntegra dels documents ha possibilitat l'ordenació cronològica de 1.652 documents i també la identificació de Pere Romeu, un dels primers notaris públics de Mallorca, com l'autor del llibre notarial o protocol. Aquesta documentació notarial té el seu principal interès en les dates que abraça, atès que són d'una dècada després de la conquesta cristiana de Mallorca, que coincideix amb el govern de Pere de Portugal.

L'elit social dels conqueridors

Un dels múltiples aspectes que es poden destil·lar d'aquests documents és l'estudi de les oligarquies o les famílies dels primers moments de la Mallorca cristiana. Una vegada conquerida l'illa, fet el repartiment entre els magnats i aquests, acte seguit, repartint els béns immobles a la seva mainada o propiciant l'ocupació del territori amb pobladors. Entre els que resulten afavorits amb propietats s'hi pot identificar el patriciat de la societat barcelonina i catalana. Veiem que entre ells es donen diferents comportaments, una vegada han rebut les propietats del repartiment. N'hi ha que actuen sempre a través de procuradors, com per exemple Guillem de Lacera⁴ cosa que fa pensar que pot ser no va venir mai a Mallorca o bé hi va ser molt poc temps, en tot cas les seves estades a Mallorca no coincideixen amb les dates del Llibre Manual de Pere Romeu. Altres, en canvi, s'estableixen a l'illa conquerida. Entre les famílies patrícies, barcelonines i d'altres viles mitjanes de Catalunya, que s'estableixen a Mallorca hi trobem notícies de famílies burgeses, per exemple dels Llull, Espanyol i Burguet. Aquest col·lectiu emprà la conquesta de Mallorca com a plataforma de llançament per l'extensió dels seus negocis a la Mediterrània occidental. Sabem poc d'aquestes persones, per la qual cosa serà interessant i pertinent aprofundir en l'estudi de les elits econòmiques d'aquests primers moments de la Mallorca cristiana.⁵

² Un resum de les característiques de la font es pot consultar a COLL FONT, M. C.: "Aproximació a l'economia i la societat mallorquines de 1240 a través del Llibre Manual de Pere Romeu, notari públic de Mallorca", *XXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca: Cruïlla de gents i de cultures (segles XIII-XV)*, Palma, 2008, pp. 213-227.

³ Forma part de la sèrie *Civitatibus et Partibus Foraneae* d'Escripcions de Cartes Reials (ECR) del fons de Reial Patrimoni de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM). ARM, ECR 341, 342 i 343.

⁴ Personatge implicat en les finances amb el rei i els barons, batle urbà de Barcelona el 1231 i propietari d'un vaixell, juntament amb Marimon de Plegamans i Pere Marquet. BENSCH, S. P.: *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona, 2000, pp. 324. Al *Llibre Manual* apareixen com a procuradors de Guillem de Lacera: Pere de Santjaume i Sanç de Pola.

⁵ La majoria dels estudis de les oligarquies medievals fan referència a l'àmbit urbà: BERTRAN ROIGÉ, P.: "Oligarquías y familias en Catalunya", *La Sociedad en Aragón y Cataluña en el reinado de Jaime I: 1273-1276*, Zaragoza, 2009.

En aquest article centrarem la nostra atenció en les notícies respecte d'Arnau de Togores, cavaller que juntament amb el seu germà Guillem, fou part integrant de l'host de Guillem II de Montcada, vescomte de Bearn. Com a participant en la conquesta li foren adjudicades les alqueries de Lloseta i Ayamans, al terme de Canarossa.⁶ Arnau de Togores es troba present al Llibre Manual des del primer moment: el 31 de desembre de 1239.

Tugores o Togores, l'origen

La referència més antiga que la historiografia mallorquina esmenta és la que situa els Togores com a originaris d'un castell del mateix nom a la Gascunya. Tots els historiadors assenyalen que el nom del castell ve donat pel llinatge dels Togores i no a l'inrevés. El mateix frare caputxí Gaietà de Mallorca situa la donació del castell dels Togores per part dels Montcada-Bearn més tard del 1174, i dedueix que es tracta d'un llinatge d'origen català, sense aportar més dades.⁷

Les referències anteriors a la dada del castell a Gascunya que hem pogut localitzar es troben a la comarca catalana del Vallès Occidental. El topònim Togores o Tugores és antic, s'esmenta al 986 al Cartulari de Sant Cugat, i fa referència a l'ermita de la Mare de Déu de Tugores, o senzillament Tugores, a prop de Sabadell, que està bastida sobre una construcció romana.⁸

També, en aquesta mateixa comarca, s'han localitzat Togores anteriors a la conquesta de Mallorca com a castlans del castell de la Pera (Vall d'Horta de Sant Llorenç Savall).⁹ Aquest és un castell termenat construït a meitat del segle X, sotmès a l'alt domini dels comtes de Barcelona que el tenien cedit a terratinents de la zona. L'any 1194 consten com a castlans i feudataris: Guillem de Togores i Arnau de Togores, i el 1196 Ramon de Togores.

Aquest origen castlà dels Togores és del tot probable, ja sigui pel castell de la Gascunya o pel de Pera. Més si es té en compte que les castlanies seran l'origen de la petita noblesa a Catalunya, sobretot en els processos repobladors cap al sud. Una característica dels castlans és que ascendeixen socialment dins de la mainada d'un

⁶ Al Puig de sa Morisca de Santa Ponça (Calvià) s'ha trobat un escut que duu les armes d'aquesta família, en el context de la primera escaramussa entre les tropes cristianes i les musulmanes que ocupaven aquests espais just al davant del lloc on desembarcà l'armada cristiana. LLULL ESTARELLAS, B.: "Estudi arquiomètric d'una xapa de guarniment medieval trobada al Puig sa Morisca (Calvià, Mallorca)", a *BSAL*, 67 (2011), pp. 73-82.

⁷ MALLORCA, FR. C. DE: *Loseta ilustrada*, Palma, 1746, Capítol I, discurs I, pp. 19 i 24.

⁸ RIUS SERRA, J.: *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, I, Barcelona, 1945-1947, a la pàgina 149, transcrit com a lloc de Tegoras, document núm. 175 de data 18 de març del 986. També hi ha individus de llinatge Togores i Tugores al volum III del *Cartulario* hi trobem: *Olivarius de Togores, iudex*, p. 70, document núm. 875 de data 27 de juny de 1124; *Geraldus de Tuguriis*, p. 275, document núm. 1124, de data 28 de juliol de 1179 i *Guillelmus de Tuguriis*, p. 332, document núm. 1199, de data 19 de desembre de 1179.

⁹ FERRANDO ROIG, A.: *Els castells del rodal del Montcau*, Barcelona, 1992, p. 64.

senyor, tenen cavall i amb ell custodien el castell a canvi d'una peça de terra i d'una part de les rendes d'aquest castell.¹⁰

El segle XII i especialment el XIII, es consideren el punt de partida del desenvolupament econòmic i urbà, i de formació de les famílies burgeses. Els individus o grups familiars d'origen castlà hauran d'adaptar-se a aquest entorn.

La família i el patrimoni

Els Espanyol¹¹ i Burguet¹² es dedicarien preferentment a empreses familiars de manufactura de draps i al comerç. En canvi, els dos germans Togores, Guillem i Arnau, arriben a Mallorca amb la conquesta, és a dir com a cavallers guerrers, a dalt d'un cavall i armats, formant part activa de la presa de Ciutat de Mallorca i de l'illa. El mateix Jaume I i els Montcada-Bearn atorguen les alqueries de Lloseta i Ayamans a Arnau de Togores, mentre que Guillem decideix partir cap a la campanya de València.¹³

L'historiador Jaume Capó Villalonga seguint les notícies que dóna Gaietà de Mallorca diu que Arnau va actuar com a notari reial. També va ser nomenat batle de Mallorca, el primer de l'illa segons fra Gaietà i el sisè segons J. Bover en les dades de 1245 i 1248.¹⁴

Arnau tingué, a més de Guillem, dos germans més, Berenguer i Bartomeu. Es casà amb Joana Palou, familiar del Bisbe de Barcelona. Arnau de Togores estableix el seu domicili a Mallorca. Va tenir tres fills: Bernat, Francesca i Berenguera. L'hereu, Bernat de Togores va morir sense descendència i va llegar totes les propietats a un nebot seu, també de nom Bernat, fill de Guillem de Tugores. Francesca es casà amb un Plandolit i Berenguera amb un Torrella.¹⁵

El terratinent

El primer indicador de pertànyer a una elit econòmica són les propietats

¹⁰ SABATÉ CURULL, F.: "Estructura socio-econòmica de l'Anoia. Segles X-XIII", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 13 (1992), p. 180.

¹¹ GARCIA SANZ, A.: "Els Espanyol, una família burgesa vigatana del segle XIII", a *Ausa*, VI (1968-1971), pp. 165-185. SOTO COMPANY, R., "Alguns casos de gestió "colonial" feudal a la Mallorca del segle XIII", *Estudi General*, 5-6 (1986), pp. 356-359. BARCELÓ CRESPI, M.; COLL TOMÁS, B. i ROSSELLÓ BORDOY, G., *Espanyol i Pacs: poder i cultura a la Mallorca del segle XV*, Palma, 1999.

¹² BATLLE I GALLART, C., "La família i la casa d'un draper de Barcelona. Burguet de Banyeres (primera meitat del segle XIII)", a *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 2 (1981), pp. 69-91. BERNAT ROCA, M., "Feudalisme i infraestructura artesanal: de Madina Mayurqa a Ciutat de Mallorca", *BSAL*, 53 (1997), pp. 27-70.

¹³ MALLORCA, FR. C. DE: *Loseta il·lustrada...* CAPÓ VILLALONGA, J.: *Història de Lloseta*. Palma, 1985.

¹⁴ CAPÓ VILLALONGA, J.: *Història de Lloseta...*, p. 80.

¹⁵ CAPÓ VILLALONGA, J.: *Història de Lloseta...*, p. 82.

immobiliàries.¹⁶ També es demostra en el cas d'Arnau de Togores. És Fra Gaietà de Mallorca qui fa la relació de les propietats immobiliàries dels Togores a partir del testament atorgat per Bernat de Togores, fill d'Arnau, l'any 1277 davant del notari Castelló Ferrer.¹⁷ Aquestes propietats no les ressenyarem aquí, sinó que tractarem només les que figuren al Llibre Manual.

El més característic de les propietats que rep Arnau de Togores és que a més de les entregades pels Montcada-Bearn, té també propietats donades per Nunó Sans¹⁸ i pel rei. Per exemple a la part reial a Inca, en la porció dels homes de Marsella i altres en la porció dels homes de Barcelona del mateix terme.

Segons veiem al llarg del Llibre Manual, Arnau gestiona personalment les seves propietats de Mallorca. Dóna en establiment cases i horts a Lloseta a Berenguer Ferrer i a Berenguera. Després d'establir els percentatges que li hauran d'entregar de fruiters, vi, oli i ametlles, els diu que seran habitants afocats d'Arnau de Togores en aquesta alqueria de Lloseta, que els prohibeix dividir i també fer les parts del blat i de la verema sense la presència del seu representant.¹⁹

Respecte de les seves propietats a Inca, ja el 1241 el trobem propietari d'uns albergs sarraïns que ha comprat a Nicolau Bovet. Aquests habitatges estan situats a la porció dels homes de Marsella i els estableix a Joan de Deussec, a qui permet que hi habiti o també que hi tingui altres habitants.²⁰

També estableix el rafal Abenmugeer d'Inca, en la porció dels homes de Barcelona, a Joan Almargal i Bernat Rovira, dels que també diu que han de ser habitants solius i afocats. Joan i Bernat prometen treballar la terra amb una parella de bous que sembla que també els ha entregat Arnau de Togores.²¹ En notes del notari Pere Romeu després d'esmentar els testimonis i donar per acabat el document especifica que li farà un document per a Joan i que els dos pagesos es comprometen a entregar 15 sous en tres setmanes, que segurament són part dels 20 sous que els hi demana en concepte d'entrada.

L'octubre de 1242 Arnau de Togores no es troba a Mallorca i és Pere de Calders qui atorga establiments en el seu nom. A Bernat Sala i a Ramona estableix peces de terra fragmentades: un faixa de terra situada cap a l'alqueria de Biniamar, una altra al costat del pont d'Inca, una altra a dins de l'alqueria d'Alcúdia i encara un tros de vinya sense situació concreta. També els considera habitants solius i afocats amb la prohibició de fer les parts de la collita de blat i verema sense la presència del nunci del senyor.²²

¹⁶ SABATÉ CURULL, F.: "Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña", *Revista d'Història Medieval*, 9 (1998), p. 131.

¹⁷ MALLORCA, FR. C. DE: *Loseta ilustrada...*, capítol I, discurs I, pp. 56-60. CAPÓ VILLALONGA, J.: *Història de Lloseta*. Palma de Mallorca, 1985, pp. 80 i 81.

¹⁸ AGUILÓ, E.: "Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments y les donacions fetes per Nuno Sanç de la seua porció", *BSAL*, XIV (1913), p. 244.

¹⁹ ARM, ECR 342, foli 34 v, de data 17 d'agost de 1241.

²⁰ ARM, ECR 342, foli 43, de data 12 d'octubre de 1241.

²¹ ARM, ECR 342, foli 12, de data 17 de gener de 1242.

²² ARM, ECR 342, foli 115v, de data 22 d'octubre de 1242, document 1.

Acte seguit, Bernat de Sala i Ramona atorguen un contracte de parceria de terres, vinyes i cases que tenen a l'alqueria de Lloseta per Arnau de Togores. L'arrendament és per tres collites i el concedeixen a F. de Podiata que haurà d'entregar una quartera de forment.²³ També els consorts Bernat Guerau i Maria arrenden 2 jovades i mitja de terra a l'alqueria de Lloseta a Ponç Apis i a Guillema.²⁴ Ambdós contractes d'arrendament estan signats per Pere de Calders, procurador d'Arnau de Togores.

També és Pere de Calders qui el 1243 reconeix rebre 66 sous melgoresos que Berenguer Ferrer devia a Arnau de Togores en concepte d'entrada de l'establiment de cases, vinyes i horts a l'alqueria de Lloseta. Promet que quan Arnau de Togores es trobi a Mallorca signaran el document d'establiment, segons nota presa pel mateix notari Pere Romeu.²⁵

El guerrer corsari

Arnau és propietari d'una barca, juntament amb el seu soci Pere Aicart. Amb ella viatgen fins a Hispania per aconseguir guanys i botins, a través de la violència que exerceixen en les seves costes. En un dels viatges amb la barca, altres individus adquireixen participacions com a capitalistes en un futur possible lucre del cors. Els dos propietaris de la barca també accepten participacions d'altres inversors que ells hauran de gestionar personalment. Creiem que és probable que el propi Arnau Togores s'embarqui en algun d'aquests viatges, encara que, amb el temps, la tendència serà exercir només gestió d'aquests viatges a l'aventura.

En un segon viatge documentat de la seva barca a les costes d'Hispania (Màlaga i Almeria),²⁶ Arnau de Togores hi fa el rol de capitalista, deixant diners a individus que s'hi embarquen. També aporta capital a altres gestors que li negociaran comandes en altres barques. Aquestes empreses corsàries es caracteritzen per la fragmentació en la participació del finançament de la ràtzia, a fi de repartir els riscos.

El Llibre Manual no aporta dades sobre el volum de negoci que suposen aquestes ràtzies en costes enemigues, però el risc que impliquen fa pensar que els beneficis eren sucosos.

²³ ARM, ECR 342, foli 115v, de data 22 d'octubre de 1242, document 2.

²⁴ ARM, ECR 342, foli 127, de data 29 de novembre de 1242. En instrument atorgat el mateix dia pels consorts a favor de Pere de Calders diu que Arnau de Togores ha d'estar fora de Mallorca quatre anys.

²⁵ ARM, ECR 342, foli 156v, de data 12 de febrer de 1243.

²⁶ El primer viatge a Hispania, segons la documentació del Llibre Manual essencialment compravendes del lucre, es podria haver produït cap el novembre de 1240. El segon dels viatges de cors documentats ja és al 1242, els instruments de compravenda del lucre són del mes d'abril.

El creditor i mercader

Arnau de Togores té diner líquid que es permet prestar a d'altri.²⁷ Fa d'avalador a Guillem i Cília, mare i filla, en un deute de 50 sous melgoresos.²⁸ I es permet esperar per a cobrar una compravenda tancada.²⁹ Actua com a procurador de personatges que han de partir de Mallorca i gestiona els seus béns, concretament del cavaller Ferran Periz de Pina del que atorga en parceria l'alqueria de Solanda de Sineu.³⁰ També nomena els seus procuradors per gestionar el cobrament dels diners que li deuen, en aquest cas no és Pere de Calders que està més especialitzat en els béns immobles, sinó Guerau Capellà que ha de recuperar 100 besants de plata que G. de Vic deu a Arnau de Togores.³¹

El cavaller és el creditor del primer censal del protocol, probablement el primer documentat a Mallorca, datat el 22 d'octubre de 1240. Es tracta de l'atorgament d'un préstec monetari a canvi de rebre una renda anual generada per una propietat immobiliària. Ven 140 sous melgoresos, a canvi de rebre un cens de vi, oli i un morabatí que, un pagès ha de pagar al deutor del censal.³²

Així mateix és un negociant que compra i ven mercaderies: ven vi, pebre,³³ captius sarraïns³⁴ i compra gran quantitat de vi.³⁵ L'obtenció d'algunes d'aquestes mercaderies pot ésser fruit de l'activitat corsària.

El noble feudal

Arnau és qui representa amb més exactitud els valors del feudalisme clàssic, d'entre tots els pobladors de la Mallorca cristiana esmentats al Llibre Manual de Pere Romeu (1239-1243). Com a bon castlà aplica els principis feudals a Mallorca. Al llarg del Llibre Manual els podem identificar en els següents actes i corresponents documents:

- Accepta persones sota la seva protecció personal, a canvi d'un preu. Aquests individus són J. de Nunis (1241) i Pere Ponderador (1242).³⁶ En ambdós casos s'especifica que aquests individus "*cum testimonio huius presentis publice escripture, mitto me ipsum sub proteccione, custodia, manutencione et subsidio Dei et vestri Arnaldi de Tuguriis*".

²⁷ ARM, ECR 342, foli 49v, de data 31 de desembre de 1239.

²⁸ ARM, ECR 342, foli 4v, de data 19 de març de 1240.

²⁹ ARM, ECR 342, foli 7, de data 2 d'abril de 1240.

³⁰ ARM, ECR 341, foli 121, de data 22 d'octubre de 1240 i ARM, ECR 342, foli 21, de data 1 de març de 1242.

³¹ ARM, ECR 341, foli 124v, de data 23 de novembre de 1240.

³² ARM, ECR 341, foli 121, de data 22 d'octubre de 1240.

³³ ARM, ECR 341, foli 126v, de data 3 de desembre de 1240. Sembla que ho ven a persones que el distribueixen al detall.

³⁴ Dos documents d'ARM, ECR 342, foli 13v, de data 27 de gener de 1242.

³⁵ ARM, ECR 342, foli 47, de data 19 de novembre de 1241.

³⁶ ARM, ECR 342, foli 25, de data 8 de juny de 1241 i ARM, ECR 342, foli 22, de data 6 de març de 1242.

- Aplica els mals usos perquè permet que un marit cuguç segueixi habitant a la seva alqueria de Lloseta, després de pagar la multa monetària pertinent.³⁷ Es tracta del pagès Ponç Morey, habitant de l'alqueria de Lloseta juntament amb la seva muller Fresca amb les condicions de solius i afocats que ja hem vist en els establiments de l'apartat de la faceta de terratinent. Morey li paga 40 sous melgoresos, monetització del mal ús que resulta més profitós econòmicament al senyor que expulsar el pagès de la terra.
- Rep la "donació" del comanador de l'ordre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, de 10 quarteres d'oli i 10 de forment a canvi de la promesa de la seva protecció.³⁸ Les quarteres d'oli i forment surten de l'alqueria d'Algaida del terme de Montuiri.

Aquesta faceta de senyor feudal, deixa entreveure un comportament violent i intimidatori, que té la seva culminació en el document de perdó que li concedeix l'Orde de Calatrava, per l'atac que cometé a la casa de l'Orde a Ciutat de Mallorca juntament amb Bernat Olzet: "*Frater Bernardus, comendator Calatrave in insula Maiorice, per me et omnes fratres nostros, tam presentes quam futuros, et etiam per totum nostrum ordinem gratis et espontanea voluntate cum presenti carta perpetuo valitura remitto ac adiffinio vobis Arnaldo de Tuguriis et Bernardo de Olzeto et omnibus aliis et singulis cui dicebatur interfuisse ad invasionem domus nostre Maioricarum*".³⁹

L'últim document atorgat personalment per Arnau de Togores està datat el 12 de juny de 1242, i el darrer que fa referència a ell és del 12 de febrer de 1243. Les mencions que hem trobat del personatge en el Llibre Manual s'acaben aquí; ja fa almenys vuit mesos que es troba fóra de Mallorca, però sense que ens consti el seu destí.

³⁷ ARM, ECR 342, foli 45 bis, de data 2 de novembre de 1241.

³⁸ ARM, ECR 342, foli 46v., de data 18 de novembre de 1241. Està en mal estat però s'entén la promesa de protecció d'Arnau de Togores.

³⁹ ARM, ECR 342, foli 13v., de data 27 de gener de 1242. Aquest document fa referència als episodis de violència a la Mallorca del segle XIII que G. Llopart aborda en la transcripció d'un manuscrit de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Es tracta dels abusos de poder comesos per cavallers i oficials de Pere de Portugal i del procés de declaracions de testimonis que relaten un seguit de violències feudals, l'any 1243. En el document Bernat Cardona, declara com a testimoni: "... *audivit dicti quod aliqui homines armati venerunt ad domum Calatrave et intraverunt per vim domum, et comendatorem vulneraverunt... quod expugnasset Garcia Gonsalvis, militem, in dicta domo, sed audivit quod ille Garcia exivit de domo Calatrave propter timorem illorum*". LLOPART MORAGUES, G.: "L'infant Jaume y la rabia de los pobladores de Mallorca (ca. 1268)", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics (MRAMEGH)*, 15 (2005), pp. 7-26. LLOPART MORAGUES, G.: "Los desafueros mallorquines del Infante de Portugal y sus familiares (1243)", *MRAMEGH*, 19 (2009), pp. 7-27.

Conclusió

Arnau de Togores és pel seu *modus vivendi* el paradigma de l'home medieval, en una societat en la qual els diners adquireixen cada dia més importància. Per una part hi ha el militar, guerrer, corsari oportunista, que utilitza la violència i l'extorsió (violència senyorial i violència religiosa) per a obtenir guanys. La conquesta el fa rendista de les propietats que se li atorguen. Al mateix temps, en el seu afany d'acumular capitals té diversitat d'inversions com a creditor i mercader, per tal d'aprofitar les oportunitats si obté mercaderies per a vendre. És hiperactiu amb diversitat de fronts i interessos, sense abandonar la mentalitat feudal sinó plenament integrat en ella.

El seu caràcter polifacètic és el que el fa formar part de l'elit econòmica del seu temps. Tota l'elit del patriciat participant en la conquesta de Mallorca representa la mentalitat burgesa pròpia del capitalisme medieval, tal i com diu Arcadi García sobre els individus burgesos d'aquest període que distingeixen: "entre el capital i el treball aplicats al comerç i a la indústria amb fraccions petites i disperses combinades en associacions comercials de curta duració, purament ocasionals gairebé sempre, i, constantment canviants i renovades".⁴⁰ Parlant del patriciat de Barcelona que ja està consolidat quan Jaume I es disposa a començar les seves conquestes, Stephen P. Bensch afirma: "El mar va crear un nou equilibri entre els trets culturals etiquetats amb poca traça de 'feudals' i 'urbans', entre l'orgull arrogant del castlà i l'agressivitat calculadora de l'aventurer marítim. El patriciat de Barcelona es movia molt fàcilment en totes dues tradicions, i no les considerava de cap manera forçades i contradictòries. Allò que sens dubte constitueix la pintura secular més famosa de l'art català del segle XIII, trobada al Palau Aguilar, una bella casa patrícia situada al nou carrer de Montcada, representa Jaume I el conqueridor assegut en la seva tenda de campanya, envoltat dels seus barons i cavallers, mentre fa els seus plans de batalla per al setge de Mallorca".⁴¹ Aquests són, ni més ni menys, els personatges que desfilen per la notaria de Pere Romeu.

⁴⁰ GARCIA SANZ, A.: "Els Espanyol, una família burgesa vigatana del segle XIII", a *Ausa*, VI, p. 167.

⁴¹ BENSCH, S. P.: *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona, 2000, p. 350.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

1240, octubre, 22.

Debitori que atorga Bernat Caimari a favor d'Arnau de Togores de 140 sous melgoresos que pagarà del cens que ha de rebre en el futur de Bernat d'Aimeric per una vinya en una alqueria de Mallorca. S'especifica que no s'inclou el que de Bernat Aimeric ha de rebre de cens, en oli i morabatins, a Ciutat de Mallorca o altres de fora de Ciutat.

< ECR 341, foli 121, doc. 3 >

Bernardus de Caymaris debeo vobis Arnaldo de Teguriis^a et vestris CXL solidos melgareses, bone adquirentem ad solvendum de censu annis futuris de vino anni presentis \quem dictus Bernardus Americus debet [.]^b et alqueria Maioricarum/ quos convenio solvere q[.] [.]^cra volueris, super bona mea. Non miso in computo illo quod nos de Bernardo Aimerici debemus recipere in Civitate Maioricarum quam aliqua alia extra civitate, sicut est oleum et morabatinum censualium et alia que nobis d<ebamus> recipere dicti Bernardi Aimerici. Testes G. J. Bernardus, F. de Terrachona, et cetera.^d

a. A. de Reguriis al damunt de Bernardus Aimerici ratllat. b. Part il·legible corresponent a dues paraules. c. Part il·legible corresponent a part de dues paraules. d. Instrument no ratllat amb línies verticals.

Document 2

1241, juny, 8.

Contracte de custodia i protecció personals pel que J. Nunis s'encomana a Arnau de Togores. Convé que cada Sant Joan Babiasta li pagarà una masmudina jucefina d'or.

< ECR 342, foli 25, doc. 2 >

J. Nunis,^a cum testimonio huius presentis publice scripture, mito imperpetuum sub dominio, protectione, custodia, manutenencia et subsidio Dei et vestri domini Arnaldi de Teguriis; promittens et bona fide conveniens vobis sub fide homagii quod vobis facio manibus et ore meis propriis corporaliter quod semper dum vita mihi comes fuerit pro posse personam vestram et omnia bona vestra mobilia et immobilia ubicumque sint protegam, custodiam, manumitam viriliter; accipio salvum, \tam quam

*personam mea et res meas/, et vobis in omnibus subveniam et bonum amorem ac dilectionem vobis exhibeam et ero vobis legalis et fidelis de persona et rebus omni fraude et malo ingenio penitus postposito. Et ultra convenio vobis vel cui volueris dare singulis annis pro recognitione in festo Sancti Johannis Bapstiste mensis junii unam macemutinam jucefiam bonam in auro, sine engano rectique ponderis. Ad hec nos Arnaldus de Tuguriis, predictis, recipientes te Johannem Nunis, predictum, pro hominem et homini fidelem nostrum; promittentes te semper et omnia bona tua mobilia et immobilia ubique posse meo protegere, emparare, custodire, manutenere viriliter; et salvare tamquam personam nostra et res nostras^b proprias ubique; et subvenire tibi et bonum amorem ac dilectionem exhibere bona fide et bono intellectui, et cetera. Testes Bernardus Bassa et G. Cellarius. Salva fidelitate domini regis et domini infante in omnibus et per omnia.^c
Promittit firmare manu sua Arnaldi de Tuguriis.*

Berengarius de Monte Catano, et Martinus Periz, et Petrus Burini et G. de Terracia.

a. J. Nunis *al damunt de A. de Tuguriis ratllat.* b. *Segueix repetit nostras.* c. *Instrument no ratllat amb línies verticals.*

Document 3

1241, agost, 17.

Establiment d'unes cases l'alqueria de Lloseta i d'un hort atorgat per Arnau de Togores als cònjuges Berenguer Ferrer i Berenguera. El cens de les cases s'estableix en un parell de gallines per Nadal. Hauran de pagar la tasca i la dècima excepte de les ametlles. De les vinyes hauran de pagar la quarta part i la dècima del que plantin de més, la quinta part de l'oli i la meitat de les ametlles. Fadiga de 10 dies. Entrada de 65 sous melgoresos.

< ECR 342, foli 34v., doc. 2 >

Arnaldus de Tuguriis per me et meos dono et stabilio tibi Berengario Ferrario et uxori tue Berengarie et vestris successoris ineternum quasdam domos in alqueria que dicitur Lausata. Affrontatur cum domibus quas Petrus Maria tenet per nos et ex alia cum domibus Boniencontre et quadam partidam terrarum vinearum et arborum Sancto Petri de Calderiis in presencia Petri Arberti et Oliverii de Dinamam tibi assigno et termini in termino eiusdem alquerie de Lauseta. Item, dono tibi quadam ortum qui se tenet ex una parte cum Messagerio et ex alia cum Bernardus Geraldus; quam alqueriam habeo in termino de Canarossa et teneo per dominum G. de Biarn. In hunc videlicet modum: quod pro censu domorum dabitur tu et tuis michi et meis imperpetuum pro censu annuanti in festo Natalis Domini unum par gallinarum bonarum et recipiens; et de omnibus expletis terre predictae dabitur et de fructibus

arborum fideliter tascham et decimam exceptis de amigdalibus, de quibus dabitur sicut et alii populatorum dicte alquerie dabunt et de omnibus expletis vinee quartam partem \et decimam/ fideliter de illa que plantata est tamen si ibi plus plantaveres ibi vineas dabitur tascham et decimam sicut alii populatorum, et de oleo facto quintam partem intus dictam alqueriam, tamen de omnibus amigdalibus que Deus dedit in illo closo quod est in tenedone quam tibi donamus ante domum dabitur fideliter medietatem; et sitis vos et vestris solidi habitante et affogati mei in dicta alqueria et non dividatis, non habentis bladum de area vel vindemitas sine me vel nuntio meo. Ad fatigam X dierum. Et faciam tenere perpetuo salvo censu, iure et senioratico meo et meorum successores in omnibus et salvo servicio domini G. predicti quod convenio facere sine tua missione. Et accipio de introitu LXV solidorum melgarensium et cetera. Testis Petrus de Caleoriis.^b

a. Al marge esquerre debet V I denarios ratllat. b. Instrument no ratllat amb línies verticals.

Document 4

1241, novembre, 2.

Consentiment d'Arnau de Togores a Pons Morey per tenir com a seus les propietats a l'alqueria de Lloseta que compartia amb la seva muller. Va pagar 40 sous melgoresos.

< ECR 342, foli 45 bis, doc. 5 >

Arnaldus de Tuguriis cum presenti carta profiteor tibi Poncio Morey et tuis quod perpetuo deffectum quam uxoris tua Fresche habitationis tenebatur facere in honore que per nos tenebatis in alqueria de Lauseta et quia adfugerat dedisti michi XL solidos melgarenses, bone monete curribile et renuntio et cetera. Predictum promitto et bona fide convenio vobis et tuis per me et meos quod \omni tempore^b tua faciam tibi et tuis dictum honorem totum cum omnibus suis pertinenciis habere, tenere, possidere, expletare sine contradictione alicuius persone, \sicut melius continetur in cartas acquisitionis et dicte uxor [.]^c ad omnes tuas voluntates faciendas/. In hunc, videlicet, modum quod instrumentum quo habuistis de dicto honore post decessum tuum et dicte uxoris tue habeant voluntates et suas omnibus heredibus et successoribus vestris. Testes.

Promittit firmare manu sua.

a. Al marge esquerre l'abreviatura pa de paccata. b. Al damunt il·legible ratllat. c. Part il·legible corresponent a una paraula.

Document 5

1241, novembre, 18.

Donació atorgada per Martí Sanç, comanador de l'Hospital a Mallorca, a Arnau de Togores de 10 quarteres de forment i 10 d'oli anuals per Sant Pere i Sant Feliu d'agost a l'alqueria d'Algaida del terme de Montuiri, a canvi de la protecció d'Arnau de Togores.

< ECR 342, foli 46v., doc. 5 >

XIII kalendas decembris.

Frater Martinus Sanxe, comendator domus Hospitalis in terra Maioricarum, assensu et voluntate tocius conventus domus nostre Maioricarum predicte damus, concedimus et laudamus tibi Arnaldo de Tuguriis et tuis in omnia vita tua decem quarterias frumenti et decem ordeis bone et pulcri recipienti ad legalem mensuram Civitatis Maioricarum quas promitto tibi dare annuatim festo Sancti Petri et Felicis augusti intus alqueriam nostram de Algayde que est in termino de Montuiri. Ad hec ego Arnaldus de Tuguriis hanc donationem et concessionem recipiens promitto vobis dicto Martino Sanxe comendatore predicto [...]^a omnia bona [...]^b domus Hospitalis posse meo custodire, salvare et defendere contra omni pro [...].^c

a. Part il·legible corresponent a una paraula. b. Part il·legible corresponent a una paraula. c. Darrera línia és il·legible. Instrument no ratllat amb línies verticals.

Document 6

1241, novembre, 19.

Venda de mil quarteres de vi, sense aigua, atorgada pels consorts J. Franc i Ermessenda a Arnau de Togores. Preu 100 sous.

< ECR 342, foli 47, doc. 3 >

J. Franchus et uxor Ermessendis cum presenti carta profitemur et recognoscimus tibi Arnaldo de Tuguriis et vestris vos vendidisse nobis mille quarterias vini boni, puri sine aqua quod debetis nobis tradi intus domum nostram sine nostra missione, \et quod habuisse profiteor;/ pro quo vino promittimus dare vobis VI et obelum pro quolibet quarterio et in continenti dedimus tibi C solidos de precio dicti vini et residuum quamcicius vos nobis dictum vinum tradidistis \sicut erit de dicto vino;/ obligamus bona nostra. Testis G. de Oloron.^a

a. Instrument no ratllat amb línies verticals.

Document 7

1242, gener, 27.

Perdó atorgat per Bertran, frare comanador de l'Orde de Calatrava a Mallorca, a Arnau de Togores i Bernat d'Olzet per la invasió de la casa de Calatrava.

< ECR 342, foli 13v., doc.3 >

Frater Bertrandus, comendator Calatrave in insula Maiorice, per me et omnes fratris nostros, tam presentes quam futuros, et etiam per totum nostrum ordinem gratis et spontania voluntate cum presenti carta perpetuo valitura remitto ac diffinio vobis Arnaldo de Tuguriis et Bernardo de Olzeto et omnibus aliis et singulis cui dicebatur interfuisse ad invasionem domus nostre Maioricarum omnem querimoniam ranchorem, petitionem seu demandam que contra vos vel bona vestra facere sive movere possem ratione dicte invasionis sive ratione vulneris quod michi in dictam invasionem factam fuisset vel modis aliis dicens et concedens in fide mea et legalitate faciendo testimonium coram domino et hominibus quod vos dictus Arnaldus de Tuguriis necque Bernardus de Olzeto non aliqua persone nomine consilio hecque assensu vestro ad dictam invasionem sive fractacionem dicte domus nostre necque ad vulnus michi factum non fuistis non fecistis nec facere fecistis necque percepistis necque etiam voluntate consilio vel assensu vestro factum fuit. Unde per me et omnes fratres sive successores meos facio vobis et vestris et omnibus aliis predictis bonum finem perpetuum et pactum de non petendo. Et solvo vos ab omni pena reale et personale et ab omni petitione vel demanda prout melius potest dici et intelligatur ad vestrum et vestrorum bonum et sanum intellectum, et cetera. Testes Bernardus Burgeti, Berengarius de Montecathano, Petrus Botech et Bernardus de Narbona.^a

a. *Instrument no ratllat amb línies verticals.*

Document 8

1242, març, 6.

Contracte de protecció personal pel qual Pere Ponderador s'encomana a Arnau de Togores.

< ECR 342, foli 22, doc. 3 >

Petrus Ponderadoris, cum testimonio huius presentis publice scripture, mitto me ipsum sub protectione, custodia, manutencione et subsidio Dei et vestri Arnaldi de Tuguriis; promittens et bona fide convenio vobis quod semper dum vita michi comes fuerit pro posse meo personam meam et omnia bona vestra mobilia et immobilia ubicumque sint protegam, custodiam, manuteneam pariter^a atque salvem tamquam personam meam et

res meas proprias et ubi in omnibus subveniam et bonum amorem ac dilectionem ubi exhibeam. Et ultra convenio vobis et cui volueris dare omni vita mea et vestra singulis annis pro recognitione in festo Pasche Domini unam macemutinam jucefiam boni auri rectique ponderis. Ad hec ego Arnaldus de Tuguriis predictis recipiens te Petro Ponderadoris predictem in mea proteccionem, custodie, deffensione, manutencione et subsidio promittens te et omnia bona tua mobila et inmobila, habita et habenda ubique pro posse meo omni tempore vite mee et tue protegere, emparare, custodire, manutenire pariter et salvare tamquam personam meam et res meas proprias ubique et subvenire tibi et bonum amorem ac dilectionem exhibere bona fide et bonum intellectui. Testis Petrus Aycardi. Salva tamen in omnibus predictis et singulis fidelitate domini Regis et domini Infantis in omnibus et per omnia.^b

a. Segueix et ratllat. b. Instrument no ratllat amb línies verticals.

Document 9

1242, abril, 11.

Comanda mercantil marítima que atorguen els cònjuges Berenguer Robert i Bernarda a favor d'Arnau de Togores de 6 lliures melgoreses que pagaran amb el guanys que obtinguin de present viatge a Hispania amb la barca d'Arnau i socis. Obliguen especialment la inversió del viatge.

< ECR 342, foli 91v., doc. 5 >

III idus aprilis.

Berengarius Roberti et uxor Bernarda, uterque, pro toto debemus tibi Arnaldo de Tuguriis VI libras melgarenses paccaturas ad redditum huius presentis viatico quod facio in Yspania in barcha vestri Arnaldi et sociorum vel ad sabut salvos in terra, specialiter obligamus omnes partes quas accipere debeo vel habeo in eodem viatico et super alia bona nostra et hec ambo juramus. Testes Petrus Carrio, et Bernardus Burges et cetera. Testes Picornellus Saionus et Petrus Pelliparius. Accipio Cantullus firma et sacramentum dicte Bernarde.